

Надія Семко, Людмила Гошко, Леся Польна, Тетяна Якобенчук
Львівський національний аграрний університет

БАЗОВІ ЕЛЕМЕНТИ ТЕРМІНОСИСТЕМИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

© Семко Н., Гошко Л., Польна Л., Якобенчук Т., 2008

У статті йдеться про роль базових елементів у формуванні терміносистеми сільського господарства. Виділено й описано найчастотніші елементи *land, soil, ground, earth, -man*, які представляють базові поняття сільськогосподарського виробництва. Встановлено, що найпродуктивнішим серед них є *soil*; *-man*, на відміну від *-er*, утворює лише назви осіб.

The article deals with the role of key-elements in formation of agricultural term system. The most frequent key-elements like *land, soil, ground, earth, -man* presenting the basic factors of agricultural production are elucidated, and their description is suggested. It is stated that *soil* is the most productive while *-man* produces only names of persons.

Кожна окрема наука має притаманне їй предметно-понятійне поле з певним набором лексичних засобів мови, певною їх організацією, певними структурно-системними зв'язками. Основу фахової мови складають елементи, які часто беруть початок з грецької та латинської мов. Запозичення таких універсальних гнучких мовних елементів дає змогу створювати нові терміни, які здатні чітко відображати різноманітні зміни, що відбуваються у зв'язку з розвитком понять у науці й техніці.

Метою нашого дослідження ми обрали базові елементи терміносистеми сільського господарства, тому що останнім часом в лінгвістичній літературі дедалі більше уваги приділено проблемам мови науки як особливого типу субмови з специфічним набором мовних засобів.

Матеріалом дослідження послугувала вибірка обсягом у 200 тис. слововживань, узятих з оригінальних текстів зазначеного профілю. Предметом дослідження є організація лексичних засобів терміносистеми сільського господарства, розвиток її словотворчої системи.

Як стверджує А. Суперанська [1, с. 186], кожна термінологія має свій термінологічний ключ. На відміну від медицини та юриспруденції, у терміносистемі сільського господарства, наприклад, іменники з латинськими та грецькими компонентами типу **hydro-, auto-, -meter** становлять відносно незначну частку, всього 13,9 %. Наприклад: **hydro-carbon, hydro-cooling, auto-control, hydro-meter**. Порівняно невеликий відсоток терміноелементів із класичних мов у цій сфері пояснюємо її специфікою: сільське господарство з його знаряддями і процесами давня галузь, і відповідна терміносистема формувалася на базі автохтонних елементів, це свого роду Volksterminologie.

Термінологічний ключ терміносистеми сільського господарства представлений двома найчастотнішими категоріями елементів, що презентують два основних фактори сільського господарства виробництва. З одного боку, це слова **soil, land, earth, ground**, об'єднані спільним значенням «земля», а з другого – елемент **-man**, який виступає компонентом складних слів, що називають особу-діяча. Ці дві категорії елементів охоплюють систему понять вищого рівня узагальнення, у якій людина взаємодіє з природою.

Серед термінів, об'єднаних поняттям «земля» – **soil, land, earth, ground**, термін **soil** має найдовший терміноряд – 386 утворень, тоді як терміноряд **land** містить 128 одиниць. Усі утворення в терміноряді **soil** можна поділити на 31 термінотворчих типів. Утворення з терміном **land** побудовані за 13-ма типами. Вони вирізняються кількістю компонентів (від 2-х до 4-х), оформленістю, представленням

частинами мови, комбінаторикою. Аналіз двокомпонентних утворень показав перевагу утворень типу А+N: з компонентом **soil** – 54 %, із компонентом **land** – 42.5 %.

Розподіл моделей згаданих типів свідчить про певну заданість кожного з термінів у цій фаховій мові. У термінологічних словосполучах з опорним компонентом **soil** головне поняття (земля) уточнено за місцем, кольором і різними властивостями – механічними, фізичними, хімічними. Термін **land** функціє в субмові з атрибутними компонентами, які конкретизують його переважно за сферою діяльності – **agricultural land**. Усі терміни, об'єднані спільним значенням «земля», можуть виступати означеннями до опорного компонента **soil**, але не навпаки. Наприклад: **grassland soil** – ґрунт пасовищ, **groundwater soil** – ґрунт зволоження, **black earth soil** – чорнозем.

Компонент **land**, на відміну від трьох інших, часто є надлишковим і в українських еквівалентах зазвичай пропущений. Наприклад: **desert land** (пустеля), **lea land** (пар), **pasture land** (пасовище). Аналогічне явище спостерігаємо й у назвах країн з компонентом **-land**: **Poland, Finland, Ireland**. Хоча в обох випадках **-land** (земля) сприймаємо абстрактно, проте в першому **-land** можна пропустити і в англійському варіанті: **pasture land - pasture**, тоді як у другому – це неможливо. Не зайве підкреслити, що тільки компонент **land** утворює назви країн.

Дослідження відібраного матеріалу показує, що елементи **-ville, -field, -wood**, які дуже близькі за своєю семантикою до терміносистеми сільського господарства, все ж тяжіють до утворення власних назв: **Bloomfield, Chesterfield, Mansfield, Brownsville, Brazzaville, Hollywood, Lakewood, Norwood**.

Ще одним частотним елементом терміносистеми сільського господарства є формант **-man**, який співвідноситься із самостійним словом **man**, але як другий компонент складного слова слугує базовим елементом для створення численних слів (словники реєструють 1000), сільського господарства термінів зокрема.

Аналіз зібраного матеріалу (89 од.) свідчить, що морфема **-man** приєднується до основ різного типу – простих, похідних, складних. У сільського господарства термінах, які аналізуємо, значення – **man** настільки ослабло, що його можна замінити суфіксом **-er**, а відповідні слова вважати синонімами. Наприклад: **workman – worker** (робітник), **milkman – milker** (дояр). Ця особливість компонента **-man** і дає підставу деяким лінгвістам відносити його до суфіксальних морфем. Наше дослідження доводить інше.

У більшості слів на **-man** (78,6 %) перший компонент є простою основою, до того ж просте з'єднання основ переважає (70,7 %). Наприклад: **beeman** (бджоляр); **bushman** (фермер), **cattleman** (тваринник), **cowman** (робітник ферми), **harvestman** (сезонний робітник), **pitman** (шатун). У 16 одиницях (29,3 %) зареєстровано міжкомпонентний елемент **-s**. Наприклад: **craftsman** (ремісник), **herdsman** (пастух).

Першим компонентом утворень на **-man** виступають також похідні основи (10,1 %). У нашому матеріалі виявлено тільки суфіксальні основи: **handyman** (підручний), **thresherman** (молотильник), **hetcherman** (працівник інкубатора).

Утворення, у яких першим компонентом виступає складна основа, також не є численними (11,3 %). Наприклад: **backwoodsman** (фермер-поселенець у відокремлених лісових і гірських районах), **stockyardman** (тваринник), **warehouseman** (гуртовий торговець, власник складу), **animalhusbandryman** (тваринник).

Вивчення зібраного матеріалу показало, що морфема **-man** приєднується до основ: 1) іменників (78,6 %) – **teamsman** – візник; **milkman** – молочник, дояр; **pigman** – свинар; **plowman** – орач, причіпник на плузі; 2) дієслів (11,3 %) – **feedman** – працівник, який годує худобу; **shearman** – машина для стриження; **sowman** – сівач; 3) прикметників (7,8 %) – **oldman** – полин, розмарин аптечний; **handyman** – подручний; майстер на всі руки; **dutchman** – вкладний клин; 4) числівників (1,1 %) – **thirdsman** – посередник.

Як бачимо, діапазон сполучуваності **-man** з основами різних розрядів слів доволі широкий. Щодо цього наші дані не цілком збігаються з тезою П.Карашука, який стверджує, «що **-er** приєднується до основ дієслів, а **-man** до основ іменників [2, с. 53].

Сполучення **-man** з основами іменників переважає» [2, с. 54].

Окрім того, ми зареєстрували лексичну одиницю **foreman** (старший робітник, прораб). Тут **-man** передує компонент **fore-**, який багато лінгвістів розглядає як префікс [3, с. 12; 4, с. 32]. У словниках зареєстровано і низку інших одиниць такого типу (**overman**, **superman** та інші). Припускаємо, що у згаданих утвореннях віднесення **-man** до кореневих морфем не може викликати сумніву, оскільки виявиться, що слово складається лише з суфікса та префікса.

Слова цього структурного типу, з одного боку, мають потенційну змогу іменувати різні поняття (**milkman** – і дояр і продавець молока), з другого боку, у мові наявна низка синонімів до них. Синонімами слів на **-man** є: 1) слова на **-man**, утворені з основами інших слів, які логічно об'єднані – **horseman** – **stableman** (конюх), **plowman** – **tillman** (орач); 2) суфіксальні утворення на **-er** від тих самих основ – **workman** – **worker** (робітник), **tillman** – **tiller** (рільник), **milkman** – **milker** (дояр), **seedman** – **seeder** (сівач); 3) складні слова, у яких компонент **-man** корелює з **-producer**, **-maker** та іншими. Наприклад: **pigman** – **hog producer** (свинар), **hayman** – **haymaker** (робітник на сінозаготівлі). Існують синонімічні ряди з трьох і більше членів: **stacker** – **stackman** – **stackmaker** (копнувач).

Як видно з дослідження, компонент **-man** можна цілком замінити суфіксом **-er** або повнозначним словом. Іноді заміна на **-er** неможлива, оскільки приєднання суфікса до основи веде до виникнення іншого значення. Так, **stockman** – скотар, а **stocker** – стокер (молода тварина, яку вирощують на грубом кормі перед забоєм). Якщо ж компонент **-man** замінити на **-farmer** (**stockfarmer**) чи **-breeder** (**stockbreeder**), то значення скотар зберігається.

Слід зазначити, що в терміносистемі сільського господарства утворення, у яких другим компонентом виступає **producer**, **killer**, **feeder**, **breeder** та інші, не менш численні, ніж з компонентом **-man**. Їх також можна вважати базовими терміноелементами досліджуваної галузі.

У фаховій мові сільського господарства **-man** часто вказує на стать, що акцентується паралельним вживанням слова з компонентом **-woman**, зрідка **-girl**, **-maid**. Наприклад: **chairman** – **chairwoman** (голова зборів), **dayman** – **daygirl** (поденник - поденниця), **horseman** – **horsewoman** (вершник – вершниця), **milkman** – **milkmaid** (дояр – доярка).

На сучасному етапі розвитку мови спостерігаємо тенденцію до підкреслювання статі, коли йдеться про рід діяльності, що пояснюється екстралінгвальними чинниками – ширшим залученням жінок до суспільної праці.

Зазначимо, що дуже часто **-man** слугує вказівником роду, будучи у препозиції. Наприклад: **manchild** (хлопчик), **man-servant** (слуга), **menswear** (одяг для мужчин), **menfolk** (чоловіки, чоловіче населення), на відміну від **womenfolk** (жінки). У словосполученнях **man Friday** – **girl Friday**, хоча **man** і виступає як окремий елемент, проте слугує лише маркером статі, смислове навантаження падає на другий компонент (вірний слуга – вірна служниця, секретарка).

Слова на **-man** можуть бути як загальними, так і власними іменами. У нашому матеріалі перших **-man** більшість (91 %) . У фаховій мові сільського господарства загальні імена на **-man** найчастіше (95,5 %) є назвами осіб. Наприклад: **tillman** (рільник), **sowman** (сівач). Утворення, які номінують «неособу», нечисленні (4,5 %). Усі вони виникли у результаті семантичної деривації – **pitman** (шахтар – шатун), **dutchman** – (голландець – голландське судно – прокладка), **shearman** (стригальник – стригальна машина).

Чим пояснити незначну частку утворень на **-man**, які означають «неособу»?

У процесі соціального прогресу суспільства, з поглибленням науково-технічної революції функцію особи в сільському господарстві часто перебрали на себе «неістоти» – машини, механізми тощо. Детальне дослідження текстів із механізації сільського господарства показало, що у зв'язку з цим багато слів на **-er**, які називали людину-виконавця тієї чи іншої функції, стали називати й машини чи механізми, що перебрали на себе ці функції. Наприклад **seeder** (сівач – сівалка), **reaper** (жнець – жниварка). Спільна ознака функції стала основою використання утворень на **-er** для вторинної номінації. На наявну тенденцію вказує і В. П. Царьов [5, с. 62]. Проте ця тенденція не зачепила слів на **-man**. Спробуймо знайти пояснення.

У нашій вибірці зареєстровано декілька слів на **-man**, які функціонують у фаховій мові сільського господарства паралельно зі словами на **-er**. Порівняємо їх: **seeder – seedman, tiller – tillman, sower – sowman, feeder – feedman**. Їх можна вважати синонімами, але не абсолютними. Слова на **-er** головним чином здебільшого використовуються для номінації машин і механізмів (хоча можуть і позначати людину), а слова на **-man** – тільки людину. Очевидно компонент **-man** у названих словах повністю зберіг значення «людина». У цьому зв'язку дуже показове слово **thresherman** (молотильник). Навіщо тут компонент **-man**? Адже **thresher** уже містить агентивний суфікс **-er**. Використання морфемної послідовності із двох агентивних суфіксів здавалося б не може бути виправданим. Мова, як правило, не допускає зайвих елементів. Відповідь напрошується одна: **thresherman** означає діяча-людину, а **thresher** – діяча взагалі. Отже **-man**, який використано для усунення непорозуміння, цілком зберігає значення «людина» і його не можна прирівняти до агентивного суфікса **-er**.

Отже, терміносистема сільського господарства представлена двома найчастотнішими категоріями елементів, які охоплюють систему понять двох основних факторів сільськогосподарського виробництва – людина і природа. Це слова, об'єднані загальним значенням «земля», серед яких **soil** має найдовший термінологічний ряд, термін **land** найбільше абстрагований, і його найчастіше опускають як семантично зайвий. Елементи **ville-, field, wood**, хоча семантично тіснопов'язані з сільським господарством, тяжіють до утворення власних назв. Елемент **-man** – один з найчастотніших у терміносистемі сільського господарства, хоча й корелює із суфіксом **-er**, проте утворює лише назви осіб.

Латинські і грецькі елементи типу **hydro-, auto-, meter-** не є характерними для термінологічного ключа терміносистеми сільського господарства.

1. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. *Общая терминология. Монография.* – М.: Наука, 1989. – 383 с. 2. Карацук П. М. *Словообразование современного английского языка. Монография.* – М.: Высшая школа, 1977. – 302 с. 3. Буранов Д. В. *Происхождение и развитие полусуффикса -man в английском языке: Автореф. дис. ...канд. филол. наук. 10.02.04.* – Л., 1963. 4. Мешков О. Д. *Словообразование в современном английском языке. Монография.* – М.: Наука, 1976. – 245 с. 5. Царев П. В. *Продуктивное именное словообразование в современном английском языке. Монография.* – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 225 с.